

**МАКЕДОНСКАТА АКАДЕМИЈА
НА НАУКИТЕ И УМЕТНОСТИТЕ
ВО 2019 И 2020 ГОДИНА**

**ЕКСПОЗЕ НА ПРЕТСЕДАТЕЛОТ НА МАНУ,
АКАД. ЉУПЧО КОЦАРЕВ, ПОДНЕСЕНО
НА РЕДОВНОТО ГОДИШНО СОБРАНИЕ НА МАНУ**

Задача на денешното експозе, како што е вообичаена практика во МАНУ, е да ги презентирам и да ги оценам, во синтетичка форма, постигнатите резултати во остварувањето на научноистражувачката дејност и уметничкото творештво на МАНУ во 2019 година и содржините застапени во Програмата за работа на МАНУ во 2020 година.

Во Нацрт-извештајот за работата на МАНУ во 2019 година, доставен за усвојување на денешново Годишно собрание, е презентираан детален приказ на целокупното работење на МАНУ во минатата година со сосредоточеност врз основната дејност на Академијата – научните и уметничките проекти врз коишто се работеше во текот на 2019 година, групирани според различни критериуми, научната и творечката дејност на одделенијата и на истражувачките центри при МАНУ, научната и творечката дејност на секој академик одделно, научните и свечените собири, изложбите, издавачката дејност, меѓународната соработка на МАНУ итн.

Во 2019 година, во МАНУ **се работеше на 89 научноистражувачки и уметнички проекти** од различни области, од коишто 55 се реализираат од 2018 година, а реализацијата на 34 проекти е започната во 2019 година. Притоа, 62 проекти се изготвуваа во рамките на нашите шест одделенија, а 27 во рамките на нашите осум истражувачки центри. Времетраењето на проектите во просек изнесува три години, а одделни проекти траат и подолго време. Во овој дел сакам да истакнам дека во рамките на билатералната проектна соработка со Бугарската академија на науките, продолжи реализацијата на 15 проекти кои е планирано да се заокружат до 30 јуни 2020 година, а во рамките на билатералната проектна соработка со САНУ се работеше врз 14 научни проекти кои, исто така, е планирано да се финализираат до 30 јуни 2020 година. Со Унгарската академија на науките, во 2019 година, започна реализацијата на еден заеднички проект. Понатаму, во рамките на меѓународната проектна соработка, се работеше и врз 12 други меѓународни проекти, финансирани од фондовите на ЕУ, Програмата на ОН за развој, од владите на САД, Обединетото Кралство, Германија, Унгарија и од други извори на средства.

Во оваа пригода, посебно сакам да истакнам дека и во текот на 2019 година **продолжија богатата научноистражувачка работа и уметничкото творештво на нашите академици**, како во земјата така и во странство.

Научното и уметничкото творештво на членовите на МАНУ, дома и во странство, продолжува со несмален интензитет. Во извештајниот период, членовите на Македонската академија на науките и уметностите објавиле и приредиле **66 монографии**, од кои **54 на македонски јазик и 12 на други јазици**. Во научни и стручни списанија, во зборници на трудови или на интернет, членовите на МАНУ објавиле **вкупно 242 труда, од кои 123 во странски списанија или зборници**. Во 2019 година, во списанија со фактор на влијание се објавени **74 труда (62 статии и 12 апстракти/презентации)**. Во 2019 година, на еден член на МАНУ му е одобрен патент во САД. Во 2019 година, членовите на МАНУ учествувале на **128 научни и стручни собири (од кои 63 во странство)** и одржале **8 предавања или презентации**. Во сферата на научноистражувачката и уметничката дејност, членовите на МАНУ учествувале во **42 научноистражувачки, литературно-книжевни или уметнички проекти, во други институции (од кои 34 во странски институции)**, објавиле **142 раскази, песни или одломки од прозни текстови и стихови**, превеле **3 научни или книжевни дела**, одржале **3 групни изложби** и воделе или учествувале на **12 семинари, работилници, дебати и литературни манифестации**. Членовите на МАНУ, во 2019 година, создале **47 слики (во акварел, маслена и комбинирана техника) и 15 мозаици**. Некои членови на МАНУ се главни уредници, заменик-уредници или членови на уредувачките одбори на **48 домашни и на 49 странски зборници и списанија** (печатени или електронски) од областа на науката, културата и уметноста. Членовите на МАНУ имале **3 студиски престои во странски научноистражувачки институции**. За својата плодна и успешна научноистражувачка и творечка/уметничка дејност, членовите на МАНУ, во 2019 година, добиле **3 странски и 6 домашни награди и признанија**. Заклучно со 2019 година, **12 членови на МАНУ се членови и на Европската академија на науките и уметностите**.

Во организација на Македонската академија на науките и уметностите, во просториите на МАНУ, во 2019 година, **беа одржани многубројни научни и свечени собири**. Впрочем, за тоа говори и вкупниот број од 33 настани, и тоа: 11 научни собири (домашни и меѓународни), 6 свечени собири, 2 изложби, 6 предавања, 5 промоции, 1 комеморативна седница и 2 посети на странски делегации. Во рамките на Научната и уметничка визита на Научниот и уметнички центар „Уранија“ во Охрид, **беа одржани вкупно 14 настани** – 3 научни собири, 3 изложби, 4 предавања, 2 промоции и 2 уметнички настани.

Во 2019 година, во рамките на **издавачката дејност на МАНУ**, се објавени 57 изданија – 12 периодични изданија, 45 посебни изданија, од кои едно издание е објавено со финансиска поддршка на Фондот „Трифун Костовски“, плакати за Куќата „Уранија“ во Охрид, а се отпечатени и повеќе покани за настани, како и каталози за изложби. Објавените изданија имаат обем од 19.014 страници (периодични изданија – 2.322 страници и посебни изданија – 16.692 страници).

Почитувани членови на МАНУ, драги гости,

Конципирањето на Нацрт-програмата за работа на МАНУ во 2020 година поаѓа од два основни постулата – да се следи континуитетот во работењето на МАНУ и да се бараат одговори на новите предизвици на времето во коешто живееме и работиме.

Во овој контекст, и во 2020 година е предложена обемна и богата работна програма. Во научната програма за 2020 година се вклучени **84 научноистражувачки и уметнички проекти од различни области**. Од нив, 61 проект ќе се реализираат во рамките на одделенијата на МАНУ, а 23 проекти во рамките на истражувачките центри на Академијата. Нацрт-програмата на МАНУ за 2020 година предвидува одржување на **42 научни конференции и собири, 15 свечени собири, 9 изложби, 2 предавања, главно, на гости од странство, 5 промоции** на изданија на членовите на МАНУ, како и богата издавачка дејност – **56 посебни изданија, 23 периодични изданија и 16 други изданија**.

Историјата на Балканот е, главно, напишана како историја на балканските нации и има за цел пренесување на чувствата на националните идентитети врз новите генерации, но, за жал, многу често дава искривена перспектива за минатото и го попречува неговото правилно разбирање. Во книгата „За македонските работи“, објавена во 1903 година, Мисирков прави јасна дистинкција на трите фази во градењето на балканските идентитети, панправославие, панславизам и национализам, со посебен осврт кон создавањето на македонскиот идентитет. Тој јасно ги идентификува двата основни модела на градење на национализмот, првиот означувајќи *припадност кон заеднички јазик*, македонскиот, а вториот – *припадност кон одредена територија*, Македонија.

Во 2020 година, без разлика на недоразбирањата што ги имавме со БАН во 2019 година, МАНУ ќе ги преземе неопходните чекори (иницијативи, дијалог, приоритети, проекти) за да се хармонизира соработката со БАН, но и за да се продлабочи соработката со другите академии на соседните држави. Ќе упатам само на податокот дека, во 2020 година, од вкупниот број научноистражувачки проекти на МАНУ, 30 проекти имаат билатерален карактер, односно ќе се реализираат токму во соработка со БАН, САНУ и со Унгарската академија на науките, додека, пак, осум (8) се меѓународни проекти финансирани од европските фондови и од други меѓународни институции и фондации.

Во однос на новите предизвици на времето во кое живееме и работиме, активностите на Академијата ќе бидат насочени колку што е можно повеќе кон изработка на научно фундирани документи за најгорливите прашања поврзани со сегашноста и со иднината на Република Македонија, а кои ќе бидат корисни и за креаторите на политиките. Меѓу тие прашања, секако, спаѓаат: климатските промени; демографијата; урбанизацијата; економскиот раст; потрошувачката на енергија; геополитичките прашања за коишто се навестуваат нови аспекти, тенденции и трендови што треба постојано да се истражуваат, зашто денес геополитичката слика на светот често и брзо се менува. По еднополарниот систем, карактеристичен за периодот

веднаш по 1990 година, сега и во овој час, според многу угледни меѓународни аналитичари, светот се дефинира како сложен и повеќеполарен систем. Притоа, многумина веруваат дека светот нема веќе да биде структуриран само околу центрите на моќта. Така, 2025 година не само што ќе биде различна во однос на дистрибуцијата на моќта туку и во однос на природата на моќта самата по себе. Моќта нема да биде одредена само со класичните мерки, како што се големината на населението, БДП и воената потрошувачка, туку ќе се имаат предвид и врските, меѓузависностите и плуралистичката природа на системот.

Во однос на предлагањето нови пристапи и решенија, МАНУ ќе се залага за изработка на стратегии и сценарија околу можниот развој на науките и уметностите; на економијата и технологиите; на развитокот на Македонија како мултикултурно општество, при што анализите ќе бидат правени на повеќе рамништа вклучувајќи го глобалното и регионалното ниво. Прашањата и проблемите на евроатлантскиот интеграциски процес на Република Северна Македонија ќе бидат, исто така, во фокусот на активноста на МАНУ. Имено, во текот на 2020 година, МАНУ ќе ја интензивира соработката со Секретаријатот за европски прашања на Владата на Република Северна Македонија и со други владини ресори и тела, со цел МАНУ активно да учествува во давањето сугестии, забелешки и предлози, при конципирањето и подигањето на квалитетот на документите кои се од посебно значење за развојот на земјата, а во тие рамки и за евроатлантскиот интеграциски процес. Во текот на 2020 година, во МАНУ:

- (1) ќе започнат постапки за подобрување на институционалниот капацитет на Академијата и за поефикасно извршување на нејзината основна дејност,
- (2) ќе се отвори дебата за улогата и местото на истражувачките центри во МАНУ,
- (3) ќе се работи на зголемување на репутацијата на МАНУ, на нејзината препознатливост како водечка научна и уметничка институција во земјата, и
- (4) ќе започнат активностите поврзани со промена на изборниот модел, односно, со изградбата на јасни критериуми за членство во МАНУ, кои мора да бидат диференцирани во зависност од карактерот и од природата на научните и уметничките области, водејќи сметка за тоа кои области (не) се застапени во Академијата.

Почитувани членови на МАНУ, уважени гости,

Претседателката на Европската комисија, Урсула вон дер Лајен (Ursula von der Leyen), ги трасираше приоритетите на ЕУ за наредните години: (1) решавање на предизвиците од климатските промени и дигиталното нарушување (digital disruption), (2) подобрување на социјалната пазарна економија и (3) засилување на позицијата на ЕУ во надворешните работи, при што ЕУ се смета за алтернативен модел на САД и Кина, со нагласена мултилатералност, фер трговија и поредок базиран на правила, наместо протекционизам и авторитарност. Сепак, според многумина, се очекува дека овие цели, особено поради предизвиците во трговските преговори, буџетската дисциплина и миграцијата, ќе бидат тешко остварливи и ќе зависат од

постигнувањето консензус во рамки на фрагментираниот Европски парламент. Од друга страна, надворешната политика на некои европски земји не придонесе кон градење на толку потребниот консензус, а тоа пак, меѓу другото, продуцираше низа дебати за иднината на НАТО и на ЕУ.

Во текот на последната деценија, вниманието на ЕУ беше свртено кон новите предизвици, односно кон: светската економска криза, кризата во еврозоната, миграцијата, бегалската криза и Brexit. Тоа доведе до маргинализација на политиката за проширување. Од друга страна, развојот на настаните во поширокото соседство, на пример, арапската пролет, сирискиот и украинскиот конфликт, добија приоритет пред Западен Балкан. Тоа предизвика ЕУ да балансира меѓу двете главни причини за потребата од проширување: прво, имплементацијата на политиките засновани врз (врвни) вредности, владеење на правото и економските реформи, и второ, спречување на негативното влијание на другите надворешни актери.

Каква е геополитичката положба на Македонија денес? Имајќи ги предвид функционирањето на ЕУ и нејзините приоритети, а воедно, земајќи ја предвид позицијата на Македонија како составен дел на Западен Балкан, не е тешко да се заклучи дека геополитичката состојба на нашата земја е обременета од нејзината асиметрична положба во однос на соседите—членки на Европската Унија. Уште повеќе, таа е оптоварена и од неуспехот на неолиберализмот, особено од политичките кризи кои претставуваат вистинска рефлексивна реакција на неговото влијание и поттикнуваат длабоки социјално-политички последици, популизам, национализам и верски радикализам во глобални рамки.

Во поголемиот број држави, во последните десетина години, беа прифатени десничарскиот национализам, ксенофобијата и милитаризмот, при што сè повеќе се забрануваа слободата на печатот, академската слобода и слободата на говорот. Подемот на пазарниот фундаментализам, религиозниот фундаментализам и на политичкиот фундаментализам има длабоки корени во повеќето општествени сфери и научни области, како и во културата и образованието. Речиси е невозможно да се анализираат овие појави на сеопфатен начин во едно излагање од триесетина минути, така што јас, во оваа пригода, ќе се обидам накратко да адресирам три клучни моменти.

Првиот момент е поврзан со историјата. Во книгата *Светот на откритија*, Бурстин¹ пишува за раѓањето на историјата. Хиндуизмот и будизмот се религии на циклуси, на повторувања. Големите религии на Истокот, хиндуизмот и будизмот, не најдоа свое прибежиште во вечниот живот, ами (во хиндуизмот преку самсара, а во будизмот преку нирвана) во спојувањето на поединецот со Апсолутното (крајната реалност) и со Универзумот, преку бескрајниот круг на повторувања, циклусите на раѓањето и смртта. Големите религии на Западот тргнаа во сосема спротивен правец. Христијанството и исламот, вкоренети во јудаизмот, направија драматичен премин од *цикличната концепција* на светот (како

¹ Daniel J. Boorstin, *The Discoverers*, Penguin Random House LLC. 1983

повторување) кон *историската концепција* на светот (како развој). Западните религиски системи беа преокупирани со Создавањето, со прашањата кога, како и зошто светот за прв пат се појави, што доведе до спекулации за целта на Создавањето. Од друга страна, хиндуизмот, на пример, поради бескрајните повторувања, постојано се збогатува со нови сознанија и вистини, прекрасни во нивната разновидност, во којашто не постои само една посебна патека што води (догматски) до Вистината, туку постојат повеќе патеки (плуралистички пристап). Така, иако хиндуизмот има многу свети документи, тој нема едно и единствено *Свето писмо*, нема *Библија* која ќе ја кажува единствената вистина.

Кога зборуваме за историјата на Балканот и на балканските народи, веројатно има толку вистини (толкувања на настаните) колку и народи, ако не и повеќе. Создавањето на ЕУ е несомнено важен настан: *време на просветлување*. ЕУ претставува движечка сила на политичките процеси на демократизацијата и владеењето на правото, но и на коренити промени во сфаќањето на историјата и образованието, промени кои немаат за цел да ја променат само сликата за соседите, ами, преку критичка опсервација, и онаа за сопствениот народ и историја. Овој процес на Балканот е на самиот почеток, но почетоците ветуваат, барем според изјавите на некои мислителци. Еве што напиша неодамна бугарскиот историчар Дечев²: „Во таа смисла, Гоце и неговите соборци за себе мислеле во тогашниот контекст како за Бугари, но имале и една целосно македонска политичка кауза, ја разбирале Македонија како своја 'татковина'. Гоце Делчев игра важна улога за формирањето на идејата за „македонски народ“, на чувството за македонска политичка лојалност, ограничена од соседните балкански држави, стигнувајќи и до разгледувањето на 'автономијата на Македонија' како алтернативен политички проект, спротивставен на Санстефанска Бугарија“.

Втората тема е интеркултурализмот. Како одговор на глобализацијата, трендовите во транснационализмот и порастот на популистичките и антиимигрантските наративи, а соочени со фактот дека мултикултурализмот недоволно успешно се справува со нив, во последните години се одвива еден концепциски и стратегиски пресврт: имено, филозофите, социолозите, политиколозите и општествените дејци, се свртија кон концептот 'интеркултурализам'.³ Интересно е да се напомене дека интеркултурализмот (како, впрочем, и мултикултурализмот) потекнува од Канада. Тој се разви како реакција на канадската мултикултурна политика која го смести идентитетот на граѓаните од Квебек во истата кошница на различности со домородното население и имигрантите, што во основа се сметаше дека е штетно за опстанокот на францускиот јазик. Интеркултурализмот става поголем акцент врз пристапот заснован на политиката заснована врз контакти, насочена кон зајакнување на комуникацијата и односите меѓу луѓето со

² Цитирано од <https://www.mkd.mk/makedonija/politika/bugarskiot-istorichar-dechev-makedonskiot-jazik-ne-mozhe-da-bide-samo-ednostaven>

³ Zapata-Barrero, R. Interculturalism in the post-multicultural debate: a defence. CMS 5, 14 (2017). <https://doi.org/10.1186/s40878-017-0057-z>

различно потекло, вклучително и националностите, малцинствата и мигрантските заедници. Во наредниот период, МАНУ ќе ги третира различностите како предност, ќе предлага кохезивни политики и ќе сугерира заедничка културни наративи и политики, фокусирани врз разновидноста, но внатре, во рамките на она што се нарекува единство, а не надвор од него. Не навлегувајќи детално во оваа тема, која е надвор од мојот научен интерес, само би сакал да подвлечам дека политиките на интеркултурализмот, кој има моќ да го заштити бесконечното фрагментирање на светот врз начелото на различните етнички, религиски и јазични припадности, треба со голема посветеност и внимателност да се имплементираат и во Македонија.

Третата тема, тесно поврзана со првите две, е образованието. За жал, на повидок нема решение. Често зборуваме за реформи во образованието. Пред да направам кус осврт на оваа тема, најпрвин ќе зборувам за глобалните текови кои, во последните неколку децении, се случуваат во сферата на образованието. Глобалните реформи на образованието⁴ се засновани на неколку постулати: (1) образованието е средство за задоволување на потребите на глобалниот капитализам, промовирањето на претприемаштвото, иновациите и економскиот придонес кон продуктивноста и растот; (2) во услови на стагнација на глобалниот капитализам, образованието претставува извор на профит; (3) во рамки на ваквиот поглед кон образованието, знаењето е замислено како приватно, а не како јавно добро – нешто што може да биде стандардизирано, масовно произведено, мерено, пренесено и испорачано на ефикасен и профитабилен начин; (4) намалување на улога на државата во образованието и зголемување на пазарните механизми.

Општо земено, образованието е во криза. Глобалните реформи претставуваат само една од причините за ваквите состојби. Финскиот научник за политики во образованието, Салберг, зборува за пет развојни текови⁵ во образованието: (1) Глобален тренд кон стандардизација на образовните системи и акцент на поставување критериуми за мерење на резултатите и успехот на образованието. (2) Глобален тренд кон учење на основни предмети и вештини, при што меѓународните тестови за споредување, како што се PISA, TIMSS и PIRLS, ги поттикнуа државите да се насочат на наставните програми по математика, науки и основна писменост, за сметка на пошироките форми на либералните уметности и на прогресивните форми на настава и учење. (3) Глобален тренд за изнаоѓање ефикасни начини за постигнување на стандардизирани цели за учење. (4) Глобален тренд на трансформирање на образованието врз основа на корпоративните менаџерски модели, приватизација на образованието и максимирање на ефикасноста и профитот, за сметка на човечкиот развој и зајакнувањето на демократските општествени односи. (5) Глобален тренд кон усвојување на политиките за одговорност, базирани

⁴ Kenneth J. Saltman (Editor), Alexander J. Means (Editor), The Wiley Handbook of Global Educational Reform, Wiley-Blackwell, 2018

⁵ Sahlberg, P. (2011). The fourth way of Finland. Journal of Educational Change, 12(2), 173-185.

врз тестови во училиштата, поврзано со напредокот за следење, наградување и казнување на наставниците и училиштата.

Во последните неколку години, како противтежа на негативните ефекти од глобалните реформи во образованието, ЕУ почна да поддржува проекти, во рамките на програмата *Хоризонт 2020*, кои имаат холистички, трансдисциплинарен пристап, водејќи сметка и за науките (природните, техничките, општествените и хуманистичките) и за уметностите. За жал, колку што мене ми е познато, овој пристап сè уште не е општо прифатен во образованието. Со други зборови, кога станува збор за образовните системи, тие треба да бидат системи во кои има динамичка рамнотежа (еквибриум) меѓу математиката, природните и техничките науки, од една страна, и општествените и хуманистичките науки, вклучувајќи ги етиката, вредностите и културата, од друга страна.

Образованието е клучен предуслов и за демократијата. Францускиот филозоф Балибар⁶ го изнедри зборот еднаква-слобода (*equaliberty*) за да ја поврзе тензијата помеѓу двата идеали на современата демократија: еднаквост (социјални права и политичка застапеност) и слобода (слобода што ја имаат граѓаните да го оспорат социјалниот договор). Според него, демократија не е модел, идеологија или систем на гласање и застапување, туку случаен и непредвидлив процес, дефиниран од натпреварувачките интереси и визии во општествата, при што моќта е доделена на капацитетот на луѓето за колективно (само)определување.

Почитувани членови на МАНУ, уважени гости,

Ќе го завршам моето излагање со една забелешка за трите *заробени ентитети* од коишто, сите ние треба да го пронајдеме излезот: *заробениот ум, заробената држава и заробената цивилизација*. Чеслав Милош, за неговата книга *Заробен ум*, ќе напише: „Мојата книга, во одредена смисла, беше обид за борба против својот сопствен фатализам и песимизам“. Денес, често го среќаваме терминот „*заробена држава*“, што подразбира партизација на политичките и економските институции во една држава. Двајца писатели, Џорџ Орвел и Олдос Хаксли, првиот во книгата „1984“, а вториот во новелата *Храбриот нов свет*, визионерски предвидуваат во што би можела да се претвори нашата цивилизација. Орвел стравува од „*заробена цивилизација*“ во којашто информациите ќе бидат манипулирани, додека, пак, Хаксли се плаши од тривијална цивилизација во којашто луѓето ќе бидат преплавени со непотребни информации. Двете (и не толку различни) сценарија се можни денес со интернетот и современите ИТ-технологии. Издаваштвото станува сè помалку професионално. Шокот од вклучувањето (секој може да постави содржина на интернет, да публикува и да стане јавен) продуцираше низа негативни ефекти врз квалитетот на јавното мислење. Впрочем, тоа и не може да не се случи во услови кога секој може да каже што сака кога и да посака.

⁶ Balibar, E. (2014). *Equaliberty: Political essays*. Durham, NC: Duke University Press.

Доколку образованието и издаваштвото продолжат да се уништуваат со ваква динамика во глобални рамки, 21 век може да претставува почеток на уште еден среден век. Образованието обезбедува критички интелектуални капацитети, знаења и начини на анализа потребни за значајни општествено-политички одлуки. Науките, уметностите и образованието, сите заедно, би требало, во духот на невидливиот колец⁷, со помош на споделување општествени принципи и етички норми, да станат потпирач на вистинските интелектуални и граѓански промени. Се надевам, а јас ќе направам сè што е во моја моќ, МАНУ да игра клучна улога во потрагата по излез од заробеноста во современиот свет, овде и пошироко.

Ви благодарам за вниманието.

⁷ Невидливиот колец (средината на 17 век), претходник на Кралското друштво од Лондон, е неформална група на филозофи и научници предводена од Роберт Бојл (Robert Boyle), која промовирала учење (добивање знаења) преку споделување на методите за учење.